

“GÜNEY-DOĞU AVRUPA’DA OSMANLI VE OSMANLI SONRASI TÜRK UYGARLIKLARININ ÖTEKİ UYGARLIKLARLA HALK KÜLTÜRÜ YÖNÜNDEN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ” *

Prof. Dr. Erman ARTUN

Türk kültürü kavramından Türk Kavmi'nin tarih sahnesine çıkışından başlayarak günümüze dek süregelen, Türklerin yerleştikleri, yaşadıkları, bugün de yaşamakta oldukları yerlerde oluşturdukları, etkinliğini hala devam ettiren kültür anlaşılmaktadır. Türk Kültürü'nün ana kaynağının Orta Asya olduğu bilinmektedir.

Türk hayatı fetihlerle başlamış ve yeni toprakları yurt edinerek gelişmiştir. İlk anayurt terk edilmemiştir. Bu nedenle ilk anayurt Orta Asya'dan itibaren dünya coğrafyası üzerinde geniş bir alana yayılmış olarak yaşayan Türk kültürü tarih ve coğrafyadaki çok boyutluluğa paralel olarak çeşitlenmiş, farklı seviye ve birikimlerle günümüze ulaşmıştır (Günay, 2001: 3).

Türk Kültürü'nün tarih içerisindeki seyrinde ve Osmanlı'daki zengin kültür birikiminin oluşumunda diğer kültürlerin etkisi vardır. Bu kültür içinde Horasan'dan gelen Türkmenler, gazi-derviş geleneği çerçevesinde kendi katkılarını Osmanlıyailetmişlerdir.

Balkanlar tarihi süreç içerisinde değişik kavimlere ve milletlere gerek göçler gerek işgaller nedeniyle daima ev sahipliği yapmıştır. Balkanlar Asya ile Avrupa arasında antik dönemlerden bu yana tarih sürecinde daima köprü olmuş çok önemli topraklardır.

Türklerin Balkanlarla teması 6. yüzyılda başlar. İlişkinin ilk büyük döneminde Türk kavimleri buraya gelip yerleşmiş, yurt tutmuşlardır. Kuzey Karadeniz yoluyla ard arda gelen atlı göçebe Türk kavimleri ya yerli halklara karışarak ortadan kaybolmuş (XI. yüzyıldaki Peçenekler ve Uzlar gibi) ya da kuzeydoğu Balkanlarda devletler (XII. yüzyılda kurulan Bulgar Hanlığı gibi) kurmuşlardır (Turan, 2001:23).

Özellikle Bulgaristan'da yaşayan ve "Eski Bulgar Türkleri" olarak adlandırılan gruplar zengin bir edebiyat mirası bırakmışlardır. Ponta Bulgarları, Gagavuz Türkleri, Kuman ve Kıpçaklar Türk folklorunu bu bölgede yaşatmış ve yaygınlaştırmışlardır.

13. yüzyıla kadar Balkanlar'da yaşayan Türk toplulukları burada Orta Asya'dan getirdikleri kültüre ait derin izler bırakmışlardır. Yapılan arkeolojik kazılarda Hunlara ait kazan, kupa, tas, deri aksesuar gibi çeşitli gündelik eşyalar ve silahlar bulunmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2001:137).

Balkanlar'daki Türk varlığının başlangıcı, Osmanlı döneminden çok öncelere dayanır. İlk olarak Hun Türkleri'yle başlayan bu varlık, Orta Asya'dan göç eden çeşitli Türk boylarıyla devam etmiştir. Bu topluluklar bölgenin kültürel gelişimine büyük katkıda bulunmuştur.

Hazar denizinin kuzeyindeki steplerde hüküm süren Hun Türkleri, Balkanlar ve Avrupa'ya ilk ayak basan Türklerdir. 4. yüzyılın başından itibaren batıya doğru ilerleyen

* 4. Uluslararası Güneydoğu Avrupa Türkoloji Sempozyumunda sunulan bildiri. 03-07.12.2007, Zagreb, 2007

Hunlar, 376 yılında Volga nehrini geçerek Balkanlarda yerleşmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda Hun İmparatoru Attila liderliğindeki ordular Fransa ve İtalya'ya kadar ulaşmışlardır. Ancak bu ilerleyiş uzun sürmemiş, Türk boyları kısa süre içinde eski etki ve güçlerini kaybetmişlerdir. Özellikle Slav göçlerini takip eden dönemde Türk boyları bölge halkının arasında erimiştir.

Türkler'in Balkanlar'la olan ilişkisi Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu İmparatorluğu dönemlerinde de devam etmiştir. Bölgede Müslüman toplulukların oluşumu da bu dönemde başlamıştır. Özellikle II. Keykubat zamanında Bizans yönetimiyle iyi ilişkiler kurulmuş, Dobruca bölgesine Sarı Saltuklu Türkleri yerleştirilmiştir. Bu Müslüman Türk gruplar buldukları bölgede İslamiyetin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Saltukname adlı ünlü eser bu çalışmalarını konu edinmektedir (Öcalan, 145-146).

Balkanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi, bölgede yeni ve parlak bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yaklaşık 500 yıl süren bu dönemde bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı büyük bir gelişme göstermiştir. Günümüze kadar ulaşan kültür mirasının büyük bir kısmı bu dönemde inşa edilmiştir. Yine bu dönemde Türkler, Balkan topraklarında yaşayan çeşitli topluluklarla köklü bağlar kurarak bölgedeki Müslüman-Türk varlığını kalıcı hale getirmişlerdir.

Türkler, Osmanlı İmparatorluğu bölgeye hakim olmadan çok önce Balkanlar'a yerleşmiş ve bölgenin etnik, sosyal ve kültürel yapılanmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu etki bölgenin adetlerine, geleneklerine ve hatta yemeklerine kadar günlük yaşamın bütün alanlarına yansımıştır.

Anadolu Türklerinin Balkanlara gelişi temasın ikinci derecesini temsil eder. 1260'lardan itibaren başlayan Müslüman Türklerin Anadolu göçü, bir anlamda Osmanlı Balkan politikasının asıl temelini oluşturur. Çünkü, daha öncekiler Hıristiyanlığı kabul edip yerli Slavlara karıştıkları halde Anadolu'lular kendi din ve kültürlerini saklamayı başarmışlardır (Turan, 2001: 24).

Balkanlar'da gerçek anlamda Müslüman-Türk varlığının doruk noktasına ulaşması ise 13. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihleriyle gerçekleşmiştir. 13. yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'da birçok beylik kuruldu. Bunlardan biri olan Osmanlı Beyliği, kısa bir süre içinde Eskişehir, Bilecik, İnegöl ve Bursa'yı fethederek Osmanlı Devleti'ni kurdu ve Anadolu'daki otorite boşluğunu doldurdu. Aynı dönemde, Moğol baskısından kaçan Türkmenlere de kapılarını açan Osmanlı Devleti, 14. yüzyıldan itibaren Batıya doğru fetihler yapmaya başladı.

Osmanlı Ordusu 1321 yılında Mudanya'yı alarak Rumeli topraklarına ayak bastı. 1345 yılında Karesi Beyliği'nin fethiyle Rumeli'ye geçiş kolaylaştı. Bu tarihten itibaren Türkmenler, başta Trakya olmak üzere Balkan topraklarına yerleştirilmeye başlandı.

1352'de, tahtı ele geçirmek için Osmanlılardan yardım alan Bizans İmparatoru Kantakuzenos, bu yardımın karşılığı olarak Çimpe kalesi ve çevresini Orhan Gazi'ye bıraktı. Bu bölge, Süleyman Paşa'nın önderliğinde Balkanlar'a yayılmak için önemli bir üs olarak kullanıldı. Anadolu'dan getirilen kuvvetler bu bölgeye yerleştirildi ve Osmanlı'nın Rumeli'deki varlığı kalıcı hale getirildi (İnalçık, 1999:64).

Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu büyük çaplı fetihlerin ardından, Balkanlar'da büyük bir Müslüman-Türk nüfusu oluşmuştur. Sadece Müslüman ve Türk gruplar değil, hakimiyet altında olan bütün Balkan ulusları, Osmanlı yönetimi altında parlak bir dönem geçirmişlerdir. Osmanlı'nın adil bir yönetim uygulaması, halkın dinini, malını, canını,

namusunu güvence altına alması, hakim olduğu bölgelerde imar çalışmalarına önem vermesi farklı halkların barış içinde bir arada yaşamasını sağlamıştır.

Kültürlerin birbirlerini etkilemeleri doğaldır. Nitekim Türk kültürü de diğer kültürlerle etkileşimde bulunmuştur. Bu süreçte sadece alan taraf olarak kalmamış, diğer kültürleri etkileyerek insanlığın ortak değerlerine büyük katkılarda bulunmuştur.

Rumeli'yi yurt tutan Osmanlı, karşılaştığı yeni kültürlerle beraberinde götürdüğü Türk kültürünü harmanlamıştır. Rumeli türkülerinde, nakışlarda, yemeklerde, halk oyunlarında ve birçok konuda Osmanlı sanatlarına mal olmuş ortak Rumeli Türk zevkini bulmak mümkündür. Rumeli'de Türk sanatı yeni bir kimlik kazanarak uygarlık tarihine Osmanlı mührünü vurmuştur (Biol, 2001: 178).

Osmanlılar akılcı iskan politikalarıyla Balkanlarda işgal ettikleri topraklara konar-göçer Türk oymaklarını getiriyor, şehir ve kasabalara yerleştiriyorlardı. Ayrıca yeni yurtlarına bağlanmaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri için çiftçi ve zanaatı olan Türk göçmenlere toprak veriliyordu.

Balkan halk kültürünün coğrafi konumu ve tarihsel bağlarıyla kendine özgü bir durumu vardır. Tarih boyunca göçler çeşitli kültür ve birikimler Balkan halk kültürünü oluşturan ana etmenlerdir. Anadolu'ya gelen İslamiyet'le Anadolu'da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlarda yerli halkın kültürlerini etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir.

Balkan yarımadası Osmanlıların eline geçtikten sonra Balkanlardaki halkların yaşama biçimleri gelenek görenekleri, kültürleri, Türk dilinin yaygınlaşması cami, hamam, medrese, tekke, türbe, çeşme, köprü, kervansaray vd. Osmanlı eserlerinin hızla inşa edilmesiyle değişime uğramıştır. Türklerle, Türk diliyle, Türk kültürüyle iç içe yaşayan Balkan halkları Türk kültüründen etkilenmişlerdir. Anadolu'ya gelen İslamiyet'le Anadolu'da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlar'da yerli halkın kültürünü etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir.

Türkler 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Doğal olarak Balkanlardaki yerli topluluklardan etkilenmişlerdir. Ancak Türklerin yönetici kesim olarak kendi etkileri daha büyük olmuştur. Fransız Georges Castellan, 14-18. yüzyıllar arasında Balkan halklarının dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşadıklarını belirtir.

O dönemin seyyahları Balkan kentlerinin hatta Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile yaşama biçiminin Türk karakterinde olduğunu belirtir. Romen tarihçisi Beldiceanu günümüzde hala Türk kültürü damgasının yaşadığını şöyle anlatmıştır. ".....Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi halklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırp ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derece kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir. Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır." Yazarın bu değerlendirmeyi izleyen yargısı ise daha da önemlidir. Yazar, "Doğu Avrupa halkları üzerine vurulan bu damga, Balkanlarda yeni bir kent uygarlığının ilk temellerini Türklerin attığını ve bu roldeki önemlerini iyi yansıtmaktadır. Sırp araştırmacı Milan Vasic de işin Hıristiyan çocuklara Türk ismi vermeğe kadar vardığını, iki kültürün birbirini etkilemesi sonucu tam bir ahengin yaratıldığını belirtiyor.

Bugün Balkanlarda tekerlemeler, masallar, halk hikayeleri, bilmeceler, atasözü ve deyimler türküler, maniler (martifal) ninniler, ağıtlar vb. yaşamaktadır. Bir çok Türk atasözü Balkan dillerine çevrilmiş ve kullanılmaktadır. Bir çok Türk türkü ezgisini Balkan şarkılarında görüyoruz.

Balkanlar kendilerini Anadolu'da gelişip yeniden şekillenen Türk edebiyatının içinde bulmuştur. Balkanlar'a gelen âşıklar sazlarını ve bağlı buldukları âşıklık geleneğini de taşıyarak buralara yaymışlardır. Âşıklık geleneği özellikle Müslümanlar arasında kabul görerek Balkanlarda Balkan kültürüyle yeniden yapılanmıştır. Çeşitli tarikatlara bağlı dervişler, şeyhler gelerek tekkeler kurmuşlardır. Şehirlerde medreseler kurulmuştur. Medreselerde, tekkelerde yetişenler; Balkan divan edebiyatının ve Balkan Türk tekke edebiyatının temellerini atmışlardır. Balkanlarda doğmuş bir çok şair de İstanbul'a giderek şöhret olmuşlardır.

Osmanlı sanatı, edebiyatı, mimarisi, musikisi yalnızca İslam uygarlığında değil, dünya uygarlık tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Orta Asya bozkırlarında doğup yeşeren Türk'ün sanat geleneği tanıştığı yeni kültürlerle gelişmiş, kendi yorumunu da katarak yaşadığı yüzyıllara yeni bir üslup ile taşımıştır (Biol, 2001: 178).

Osmanlı Devleti sınırlarını genişletirken karşılaştığı kültür geleneklerinin de öncüsü olmuştur. 600 yılı aşan saltanatı sırasında üç kıtada politik, ekonomik ve askeri hâkimiyet sağlayan Osmanlı aynı zamanda kendine miras kalan kültür geleneklerini de reddetmemiş, taşıdığı geleneksel kültürün içine katarak sindirmiştir (Biol, 2001: 178).

Türklerin bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya göçü, beraberinde büyük kültür değişimlerine de yol açmıştır. Osmanlılar Balkanlardaki hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Balkanlarda Osmanlıyla birlikte İslam kültürü, eğitimi, bilimi, edebiyatı geniş çapta yayılmaya başlamıştır (Zlatar, 1981: 187-188).

Türk medrese ve vakıf sistemi, kütüphanecilik Avrupa'ya örnek olmuştur. Özellikle, medreselerde ilk defa öğrencilere burs verilmesi, medreselerin idarî ve malî özerkliğe kavuşması önemli gelişmelerdir.

Balkanlarda Türk kültürünün yayılmasında ve gelişmesinde vakıfların büyük bir rolü vardır. Vakıflar, şehirlerin alt yapısı, hayat kültürü ve diğer gereksinimlerin karşılanmasında esas unsuru oluşturmaktaydı. Farklı amaçlara yönelik yaptırılan hayır kurumları, bu kurumların işlemlerini sağlayacak kurumlar kurulmuştur. Geliri olan vakıflar; kültür, eğitim ve sanat konusunda önemli hizmetler yapmışlardır (Zlatar, 1981: 187-188).

Balkanlar'da 500 yıldan fazla bir süre boyunca hakim olan Osmanlı Devleti, zengin kültürünü bu bölgeye taşımış, halkların kurduğu ilişkiler bu kültürün paylaşılmasını, bölgede kökleşmesini sağlamıştır. Bölgeye göç eden Müslüman-Türk halklar, beraberlerinde Anadolu-İslam kültürünü, mimarisini, el sanatlarını, Türk Orta Asya-Anadolu kültür ve geleneğini, folklorunu taşımışlardır.

Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'daki hakimiyeti yaklaşık 500 yıl sürmüştür. Bu uzun dönem boyunca Müslüman-Türk kültürüne ait önemli eserler inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti imar çalışmalarına büyük önem vermiş; yollar, köprüler, camiler, medreseler inşa etmiş, ardında sayısız eser bırakmıştır. Ancak kültür mirası, mimari eserlerle sınırlı değildir; Balkan topraklarında yerleşen Müslüman-Türk gruplar, beraberlerinde halk ve tasavvuf edebiyatını, çeşitli sanat kollarını, yeme-içme kültürünü, daha doğrusu Müslüman-Türk medeniyetinin bütün unsurlarını bu bölgeye taşımış, yaygınlaştırmış ve günümüze kadar yaşamasını sağlamışlardır. Örnek olarak Türk yemek kültürüne ait birçok unsur bugün Balkanlar'da

gelenek haline gelmiştir; bu çerçevede pide, börek, kebab, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava, fincan, bardak, tas, cezve gibi sayısız kavram Balkan kültürüne geçmiştir. Bugün Balkan ülkelerinde gezen bir turist, hemen her adımında Osmanlı'dan kalma bir eserle karşılaşmakta, o kültürün izlerini takip edebilmektedir. Uzun yıllar boyunca ihmal edilen ve ancak son zamanlarda yeni yeni ilgi görmeye başlayan bu eserler 500 yıl boyunca kök salmış bir kültürü temsil etmektedir.

Balkanlar'da, Osmanlı dönemine ait Türk şehir mimarisinin en güzel örnekleri verilmiştir. Bu çerçevede şehir merkezlerine cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dini yapılar; han, bedesten, kervansaray, arasta ve çarşı gibi ticari yapılar; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal yapılar; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim merkezleri; kale, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askeri yapılar inşa edilmiştir.

Balkanlar'da, Osmanlı yönetimi tarafından sürdürülen imar faaliyetleri, bilim, kültür ve sanat konusunda önemli ilerlemelere yol açmıştır. Özellikle bu dönemde inşa edilen medrese, mektep, tekke ve zaviyeler, yeni bilim ve sanat insanların yetişmesini sağlamıştır. Nitekim II. Beyazıd döneminden itibaren yazılı metinler üreten sanatçılara rastlanmaya başlanmıştır. Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu içinde, sanatçı, bilim ve devlet adamı üreten bir merkez haline gelmiştir. 16.-17. yüzyıllar arasında, devlet içinde görev alan 22 sadrazam Bosnalı'dır. 16. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı edebiyat eserlerinin büyük bir kısmı da Balkanlar'da üretilir olmuştur (İsen, 2003: 67-69).

Rumeli adeta şairler ocağıdır. Ayrıca İsen'in araştırmasında, şair tezkirelerine dayanarak Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Yugoslavya gibi Balkan ülkelerinde yaşamış çok sayıda Osmanlı şair ve edebiyatçısını da tanıtılmaktadır (İsen, 2003: 67-69).

Balkanlar'da Türk edebiyatının tasavvuftan halk edebiyatına kadar her türünde önemli eserler verilmiş, bu edebi anlayış, bölgede kök salmış ve yerel halkların kültürüyle kaynaşmıştır. Balkan ve Türk grupların arasındaki kültür alışverişi, ortak bir kültürün temelini oluşturmuştur. Bölgede konuşulan Slav ve Türk dilleri alışverişe girmiş, sayısız Türkçe kökenli kelime, çok sayıda atasözü, deyim, fıkra Balkan kültüründe yerini almıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri Nasrettin Hoca'dır. Anadolu'dan göç eden Türkmenlerle Balkanlar'a ulaşan Nasrettin Hoca fıkraları yerel halk tarafından benimsenmiş ve kendi halk kültürlerine maledilerek sahiplenilmiştir:

Sırpça-Hırvatça'da Türkçe kökenli kelimelerin sayısının 7000 dolayında olduğu yıllar önce tespit edilmiştir. Bulgarca'da bunların sayısının 5000 dolayında olduğu B.Tsonev tarafından ortaya atılmıştı. Ancak yapılan en yeni araştırmalar Bulgarca'daki Türkçe kökenli kelimelerin 6500'ün üzerinde olduğunu göstermektedir. Ünlü Bulgar mizah yazarı Radoy Ralin, Bulgarca'da kullanılmakta olan Türkçe kökenli atasözlerinin sayısının 500 olduğunu söylüyor... Bulgarlar arasında bilinen Nasrettin Hoca fıkralarının 900, çeşitleriyle birlikte 2000 dolayında olduğunu yazıyor Sava Popov (Öcalan, 220).

Balkanlarda uzun süre devam eden Türk yönetimi, bir emperyal ilişkinin ötesinde ciddi bir misyonun ifadesidir. Balkanlardaki kültür hayatı ve etkileşim incelendiğinde, Balkanlarda Türk kültürünün ne denli etkili olduğu görülecektir. Balkanlarda ilişkilerin yeniden temininde ortak bir tarih bilinciyle hareket etmelidir. Türklerin dinî hoşgörüsü, yaşam tarzı, örf, âdet, gelenekleri, törenleri, giyim-kuşamları, dokumacılığı, mutfağı dünya milletlerince tanınmış ve kabul görmüştür.

Bu yakınlaşma, akrabalık ilişkileriyle perçinlenmiş, ortaya zengin bir kültür çıkmıştır. Yeme-içme, giyim-kuşam gibi günlük hayatın esas unsurlarından halk türkülerine, anlatılan

fıkralardan atasözlerine kadar Müslüman-Türk yaşam tarzının bütün unsurları yerel halkın hayatına girmiş ve önemli bir yer kazanmıştır.

Balkanlar bir dinler ve diller halitasıdır. Bütün Balkanları dolaştığımızda ortak kültür özelliklerini görürsünüz. Ortak beyni olan bir dünya görürsünüz. Balkanlarda yaşayan bütün milliyetler bir düğünde bir araya gelseler aynı şeyleri yer içer, aynı danslarla oynar, aynı türkölere eşlik ederler. Balkanlarda büyük bir kültürel olgunlaşma, büyük bir kültürel birikim söz konusudur. (Ortaylı, 2001: 189).

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Balkanlarda geçmişle gelecek arasında bir kültür köprüsü oluşturma misyonuyla yola çıkmıştır. Bu yıl dördüncüsü yapılan uluslar arası sempozyumda misyonu gerçekleştirmek için fahri bir üniversite gibi çalışmaktadır.

Bu sempozyumun amacı, bu ortak mirasa sahip olma bilincini edinmektir. Bu sempozyumda ortak Türk-Balkan kültürünün insanlığın ortak kültürel mirasına katkıları incelenip tartışılmıştır. Bu sempozyum binlerce yıllık geçmişe sahip Türk-Balkan kültürünün duygu ve davranış kalıpları bilgi, sanat ve beceri birikimi, kendi varlığı hakkındaki tarih bilinci ve ulus olma sürecindeki sosyal ve kültürel yapısı üzerinde fikir edinmemizi sağlamıştır.

Kaynaklar

BİROL, İnci Ayhan (2001), Osmanlı Sanatı (Tezhip-Minyatür), Avrupa'ya İlk Adım Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2001), Türkiye Balkan İlişkileri ve Balkanların Geleceği, Avrupa'ya İlk Adım Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

GÜNAY, Umay (2001), Türk Dili Tasnifleri ile Türk Kültürü Tasnifi Konusunda Görüşler, Uluslar arası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.

ZLATAR, Behiya (2001), Gazi Hüsrev Bey'in Saray Bosna'daki Şehircilik ve Kültür Gelişmesine Katkısı, Avrupa'ya İlk Adım Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

TURAN, Ahmet, Nezihi, (2001)“Osmanlılardan Önce Balkanlar”, Avrupa'ya İlk Adım Uluslar arası Sempozyum Bildirileri, İstanbul, s. 23-27

AHMETBEYOĞLU, Ali, 2001,Avrupa Hun İmparatorluğu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s.137

İNALCIK, Halil, 1999, Osmanlı, Cilt I, Ankara, s.64

İNALCIK, Halil, 1999, “Rumeli” Cilt IX, s.760

İNALCIK, Halil, 1993, “Türkler ve Balkanlar”, İstanbul, s.20

ÖCALAN, Hasan Basri Balkanlar'daki Türk Kültürünün dünü-bugünü-yarını, Uludağ Üniversitesi yayınları, Hazırlayan: s.145-146

GIBBONS, H.A. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s.112

KALESHİ, Hasan “Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslamlaştırma”, 1981, s.190-192

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul 1981-82

İSEN, Mustafa, 2003 “Tezkirlere Göre Osmanlı Kültür Coğrafyası”, Ötelerden bir ses, s.67-69

İSEN, Mustafa, 2003, “Balkanlar'da Türk Edebiyatı”, Balkan Türkleri, Asam Yayınları, Ankara s.225

İSEN Mustafa Ötelerden Bir Ses , Ankara , 1997, s.513

ÖZTUNA, Yılmaz Rumeli Kaybımız, İstanbul, 1990,s.17

CASTELLAN, Georges Balkanların Tarihi (Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul, 1995,s.17

KOLOĞLU Orhan, Mostar,2004 , Gazete Pazar, 10 Ekim, 1999 s.7

HAFIZ Nimetullah, Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri, Piriştine 1985, s.5

KUT, Günay “13.Yüzyılda Anadolu'da Şiir Türünün Gelişmesi” , Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten ,1991, Ankara 1994, s.127

ARTUN Erman, Adana Âşıklık Geleneği, 1966-1996 ve Aşık Feymani, Adana , 1996, s.127

SAATÇI, Suphi Kerkük ile Kıbrıs ve Balkanlarda Yaşayan Türk Topluluklarının Edebiyatları Arasında Varolan Benzerlikleri, İkinci Uluslar Arası Kıbrıs ve Balkan Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, İzmir, 1996 s.42-43

FIĞLALI Ethem Ruhi Önsöz , Ali Abbas ÇINAR, Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla, 1996 s.3

KAYA İ.Güven, Yugoslavya Türk Halk Yazınına Gerçekçi Bir Bakış , Piriştine , 1986, s.7

HAFIZ, Nimetullah Yugoslavya'da Yayınlanan Kitapların Bibliyografyası, Sesler Dergisi, sayı 180, Üsküp, 1983, s.133-155

KAYA İ. Güven, Yugoslavya'da Türk Halkı Edebiyatı, İstanbul, 1993, s.7

HAFIZ, Nimetullah Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri, Piriştine, 1985, s.5-10

ARTUN Erman , Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü, Avrupa'ya İlk Adım Uluslar Arası Sempozyumu Bildiri (Baskıda) , Gelibolu, 1999

SAĞLAM, Feyyaz Türk Dünyası Edebiyatlarında Yeni Bir Adım: Yunanistan Türklerinin Edebiyatları, Birinci Uluslar Arası Kıbrıs ve Balkanları Sempozyumu Bildirileri Gazi Mağusa 1998, s.17-23

KAYA Fahri, Çağdaş Makedon Şairleri Antolojisi, Ankara, 1993, s.15-26

İSEN, Mustafa Çağdaş Prizren Şairleri , Ötelerden Bir Ses , Ankara, 1997, s.15

SAĞLAM, Feyyaz Ortak Türk Edebiyatı Açısından Yunanistan Türklerinin Konumu, Önemi ve Problemleri Üzerine Düşünceleri, Yunanistan Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler, İzmir, 1996 s.1-5

GENÇ, İlhan "Balkanlarda Türk Divan Edebiyatı ve İzleri" Uluslar arası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir, 199, s.2.